

Оксана Раковець, Марія Осип
Луцький педагогічний коледж (Луцьк)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ВИЗНАЧЕННІ СОЦІОТИПУ СТУДЕНТІВ

У статті висвітлюються методологічні підходи до визначення особливостей соціальної поведінки особистості. На основі проведеного комплексного психологічного тестування здійснюється розподіл досліджуваних студентів згідно їх більш вираженого егоїстичного чи альтруїстичного соціотипів. Встановлено, що для чіткого визначення соціальної приналежності особистості необхідно застосовувати комплексний психологічний підхід, який ґрунтується, як на дослідженні індивідуально-типологічних характеристик, так і на дослідженні психологічних особливостей.

Ключові слова: соціальна поведінка, соціотип, егоїзм, альтруїзм, індивідуально-типологічні особливості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна взаємодія є незмінним і постійним супутником людини, яка живе серед інших людей і змушена постійно вступати в складну систему взаємозв'язків з ними. Зв'язки, які поступово виникають, набувають форму постійно діючих і перетворюються в соціальні відносини - усвідомлені сукупності повторюваних взаємодій, які співвідносяться за своїм змістом один до одного і характеризуються відповідною поведінкою.

Поняття «поведінка» прийшло в соціологію із психології. Соціальна поведінка - це сукупність людських поведінкових процесів, пов'язаних із задоволенням фізичних і соціальних потреб і які виникають як реакція на навколишнє соціальне середовище. Суб'єктом соціальної поведінки може бути індивід або група [1, С. 125].

На сьогоднішній день соціальна поведінка репрезентується соціально-психологічним досвідом, соціальними орієнтаціями та соціальною позицією, соціально-психологічною компетентністю, статусно-рольовими параметрами. На даний момент актуалізується значення цих складових, адже вони вказують на специфіку зв'язку індивіда з соціальним середовищем, опосередкованим його зовнішньою і внутрішньою активністю. Дослідження цих характеристик сприяє виявленню дій і вчинків індивіда, механізмів взаємозв'язку людини і суспільства [2, С. 495]. Поведінку конкретної особистості можна уявити як систему взаємопов'язаних дій і вчинків індивіда, які здійснюються для реалізації певних функцій та вимагають зв'язку людини із соціумом.

Таким чином, на формування людської особистості та особливостей її соціальної поведінки впливають як біологічні особливості, так і соціальне становлення у суспільстві. Жоден з цих двох чинників сучасна наука не називає визначальним, оскільки людина - це цілісна система, відкрита світу і можливостям. Тому для визначення переважаючого соціотипу особистості необхідно враховувати усі аспекти та особливості, які можуть впливати на індивідуально-психологічні характеристики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку деяких авторів, соціальна поведінка - це комплекс дій і реакцій соціальних суб'єктів у процесі реалізації своєї діяльнісної сутності, їх іманентна активність у взаємодії з іншими суб'єктами з соціальним середовищем, з суспільством в цілому, сутнісною характеристикою якої є раціональність в постановці цілей і у визначенні методів дії; соціальна поведінка являє собою єдність мотиваційного, операційного та результативного аспектів, розглядаючи під кутом зору різного ступеня поєднання в кожному з них осмислених і несвідомих компонентів [3, С. 55].

Аналіз робіт, присвячених психології мотивів і мотивації соціальної поведінки, показує, що без задовільних відповідей досі залишається багато важливих питань, що стосуються структури та генезису мотивів і мотивацій соціальної поведінки людини [4, С. 78]. У науковій літературі неодноразово підкреслюється, що мотиви і мотивація соціальної

поведінки, розвиваючись в природних життєвих умовах, стабілізуються в старшому дошкільному або в молодшому шкільному віці. Це, однак, не означає, що точно так само будуть розвиватися мотиви і мотивація соціальної поведінки в умовах спеціально організованого навчання, адже на їх розвиток вплинути практично неможливо.

Соціальні та групові норми стають регуляторами поведінки особистості за рахунок відображення їх у свідомості особистості, включення їх як усвідомлених компонентів в систему внутрішніх регуляторів поведінки, самосвідомості і самооцінки людей, а також шляхом їх перетворення на внутрішній світ особистості, структуру і зміст свідомості, систему особистісних смислів і значень, ціннісні орієнтації, переконання, деонтичні уявлення, соціальні установки, властивості, спрямованість і структуру особистості. У ролі чинників, що перетворюють внутрішній світ і систему особистісних регуляторів поведінки, соціальні норми визнають те, що саме усвідомлюється або не усвідомлюється людиною, які мотиви і потреби виявляються дієвими регуляторними факторами поведінки [5, С. 768].

Залежно від розвиненості внутрішніх компонентів соціальної поведінки можна виділити різні його типи: діяльність виключно у власних інтересах соціального суб'єкта (егоїзм) або діяльність з урахуванням потреб соціального оточення аж до прояву альтруїзму; діяльність, підпорядкована задоволенню безпосередніх, миттєвих, часто помилково зрозумілих потреб або діяльність, що виходить із перспективних, довгострокових цілей, що поєднує власну вигоду з інтересами інших; діяльність, підпорядкована певним соціальним нормам або ж діяльність, що включає насильницькі дії заради досягнення особистих інтересів (агресія); діяльність, орієнтована на соціальні характеристики іншого індивіда, або діяльність, орієнтована на біологічні, фізіологічні характеристики іншого учасника соціального процесу [6, С. 237].

Мета статті – проаналізувати поведінкові особливості студентів за допомогою комплексного психологічного підходу та визначити ефективність даного методу для визначення переважаючого соціотипу особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяли участь 50 осіб жіночої статі віком 17-25 років. Для оцінки психологічних особливостей досліджуваних, пов'язаних з їх психосоціальним типом, а також загальних психофізіологічних характеристик, проводилося психологічне тестування. Для цього використовувалися такі тести:

1 - егоцентричний асоціативний тест (ЕАТ) Т. Шустрової, адаптований Т.І.Пашуковою. Тест складається з 40 речень, початок яких вказується в методиці Т. Шустрової, а продовження повинен написати досліджуваний. Обробка тесту складається з обчислення кількості вживання займенника «я» і його похідних (мій, моє, мене і т.д.). Високий рівень егоцентризму - більше 20 речень із займенником «я».

2 - опитувальник структури темпераменту Русалова. Серед 9-ти шкал беруться до уваги шкали: соціальна ергічність (рівень потреби в соціальних контактах); соціальна пластичність (ступінь легкості або труднощі перемикання в процесі спілкування від однієї людини до іншої, схильності до різноманітності комунікативних програм); соціальна емоційність (емоційна чутливість в комунікативній сфері) [7, С. 28].

3 - методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

За допомогою даної методики виявляється переважаючий тип ставлення до людей в самооцінці та взаємооцінці. Ця методика була взята в основу розподілу досліджуваних відповідно до різних соціально спрямованих груп. Після розгляду 8 різних типів і після аналізу всіх психологічних характеристик на основі дискримінантного аналізу були виділені 3 типи соціальної поведінки: егоїстично-авторитарний, дружельюбно-альтруїстичний та підлегло-залежний у відповідності до розташування результатів тестування. Ці експериментальні групи і бралися за основу при визначенні типу соціальної поведінки.

Опитувальник містить 128 оцінних думок, з яких у кожному з 8 типів відносин утворюються 16 пунктів, упорядкованих по висхідній інтенсивності. Методика побудована так, що думки, направлені на виявлення якого-небудь типу відносин, розташовані не підряд,

а особливим чином: вони групуються по 4 і повторюються через рівну кількість визначень. При обробці підраховується кількість відносин кожного типу. Респонденту пропонується вказати ті твердження, які відповідають його уявленню про себе, відносяться до іншої людини або його ідеалу.

В результаті робиться підрахунок балів по кожній октанті за допомогою спеціального "ключа" до опитувальника. Отримані бали переносяться на дискограму, при цьому відстань від центру круга відповідає числу балів по даній октанті (від 0 до 16). Кінці векторів з'єднуються й утворюють особистісний профіль. Якісний аналіз отриманих даних проводиться шляхом порівняння дискограм, що демонструють відмінність між представленнями різних людей [8, С. 331].

Аналіз егоцентричного асоціативного тесту (ЕАТ) Т. Шустрової показав наступні результати. Розподіл досліджуваних відбувався на три групи залежно від кількості вживання займенника «я» та його похідних: низький рівень егоцентризму – від 0 до 10 речень; середній рівень егоцентризму – від 10 до 20 речень; високий рівень егоцентризму – від 20 до 40 речень. Результати егоцентричного розподілу зображені на рис.1.

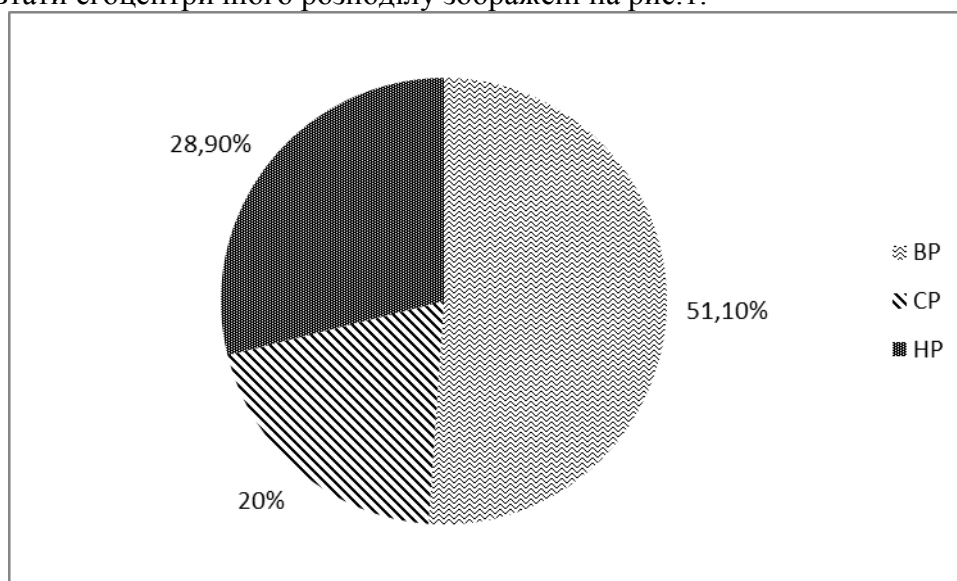

Рис.1. Результати результатів егоцентричного асоціативного тесту Шустрової.

Серед 50 учасників експерименту 26 досліджуваних (51,1 %) вживали займенник «я» та його похідні більше як 20 разів, тобто вони характеризуються високим рівнем егоцентризму. 10 учасників експерименту (20 %) характеризуються середнім рівнем егоцентризму, оскільки, згідно результатів тестування, кількість егоцентричних речень у них коливався від 10 до 20. Досліджувані із низьким рівнем егоцентризму (14 осіб, або 28,9 %) вживали у реченнях займенник «я» та його похідні менше, як 10 разів.

Опитувальник структури темпераменту Русалова методика використовується для характеристики особливостей темпераменту та складається із 105 питань різного типу. Кількість запитань та їх зміст відповідає 4-х блоковій структурі функціональної системи: 1) аферентний синтез - ергічність; 2) блок програмування - пластичність; 3) блок виконання - темп; 4) зворотний зв'язок - емоційна чутливість. Оскільки пріоритетним у науковому дослідженні було визначити соціальну спрямованість особи, до уваги бралися, відповідно, наступні параметри:

1. Соціальна ергічність - рівень потреби в соціальних контактах, прагнення до освоєння соціальних форм діяльності, прагнення до лідерства, товарищів, залученість в соціальну діяльність.
2. Соціальна пластичність - ступінь легкості перемикавання в процесі спілкування з однієї людини на іншу, схильність до різноманітності комунікативних програм, різноманітності кількості готових (неусвідомлюваних, імпульсивних) форм соціального контакту.

3. Соціальний темп - швидкісні характеристики рухових актів у процесі спілкування (швидкість мови при спілкуванні та ін.).
4. Соціальна емоційність - емоційна чутливість в комунікативній сфері: чутливість до невдач у спілкуванні, до оцінок оточуючих людей.

Вважається, що та чи інша соціальна характеристика особистості добре розвинена у досліджуваного, якщо він одержав по ньому 9 і більше балів; слабо розвинена - якщо по ньому отримано 4 і менше балів. При сумарній кількості балів від 5 до 8 дана властивість темпераменту вважається середньорозвинена.

- Високий рівень (ВР) від 9 до 12 балів
- Середній рівень (СР) від 5 до 8 балів
- Низький рівень (НР) від 0 до 4 балів.

Після того дані чотирьох соціальних блоків підсумовувалися та усереднювалися для кожного досліджуваного окремо. В результаті були отримані середні значення рівня соціальної спрямованості загалом по групі. Графічне зображення результатів можна спостерігати на рис.2.

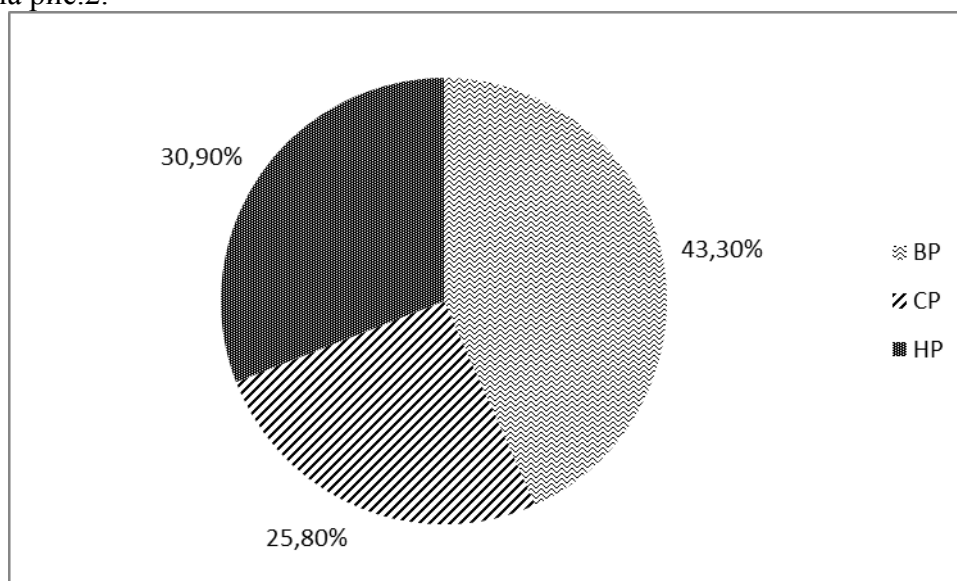

Рис.3.2. Розподіл усереднених результатів опитувальника Русалова.

Найбільше учасників експерименту - 43,3% (22 особи) відповідають високому рівню соціальної активності. Середні значення соціальних характеристик в межах від 4 до 8 були зафіксовані у 25,8% досліджуваних (13 осіб). Значний відсоток (30,9%) від усіх досліджуваних займають особи із низькими значеннями соціальних характеристик – 15 осіб відповідно.

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі була ключовою у комплексній психологічній діагностиці, адже вона дозволяє найбільш точно проаналізувати параметри соціальної направленості кожного учасника експерименту. Як уже зазначалося, учасники експерименту відмічали в опитувальнику тільки ті твердження, які найкраще характеризують їх особистість. В результаті проводився підрахунок балів по кожній октанті за допомогою спеціального "ключа" до опитувальника. Отримані бали переносилися на дискограму. За допомогою з'єднання всіх кінців векторів, для кожного досліджуваного аналізувалася відповідна дискограма.

Якісну характеристику виділених секторів (октант), які визначає методика міжособистісних відносин Т. Лірі, можна представити наступним чином:

- I. Хороший керівник, наставник і порадник.
- II. Впевнений тип, незалежний, той, що постійно змагається.
- III. Щирий, безпосередній, наполегливий у своїх досягненнях.
- IV. Скептичний, реалістичний у своїх судженнях.
- V. Скромний і сором'язливий, охоче виконує чужі обов'язки.

VI. Потребує допомоги і довіри з боку оточуючих.

VII. Доброзичливий, прагне до співпраці.

VIII. Співчуваючий і здатний допомагати іншим.

Кількісний розподіл результатів методики зображений на рис.3.

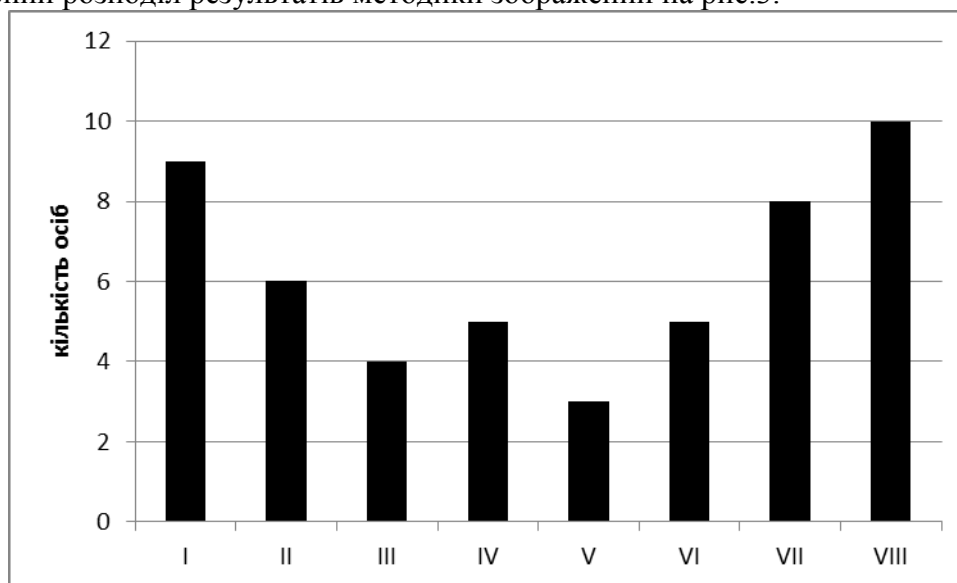

Рис.3. Кількісний розподіл результатів методики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Найбільше досліджуваних надавали перевагу відповідям, які відносяться до першого та восьмого типу (9 та 10 осіб відповідно). До другого та третього типу відносяться 6 та 4 особи. 5 учасників експерименту відповідають четвертому типу, 3 – п'ятому. До шостого і сьомого типів відносяться 5 та 8 осіб відповідно.

Після розгляду різних типів особистостей і після узагальнюючого аналізу всіх психологічних характеристик на основі результатів трьох тестових методик, описаних вище, були виділені два типи соціальної поведінки: егоїстично-авторитарний (18 осіб), дружелюбно-альтруїстичний (23 особи) у відповідності до розташування результатів тестування. У 9 студентів не вдалося чітко ідентифікувати соціальну спрямованість в зв'язку із розбіжністю результатів трьох різних методик.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Для визначення особливостей соціальної поведінки особистості необхідно застосовувати комплексний психологічний підхід, одна методика не є ефективною у характеристиці соціотипу студентів.

2. У комплексному підході визначення соціальної спрямованості необхідно враховувати не лише особливості міжособистісних відносин, але й індивідуальні характеристики рівня егоцентризму та соціальної пластичності.

3. Найбільш ефективною методикою для визначення переважаючого типу соціальної поведінки можна вважати методику міжособистісних відносин Лірі.

4. За результатами дослідження характерний тип соціальної поведінки не вдалося ідентифікувати у 9 студентів, що становить 18% від загальної кількості, що свідчить про ефективність використання комплексного психологічного підходу у дослідженні соціальної спрямованості особистості.

Перспективами дослідження можна визначити аналіз статевго аспекту у характеристиці соціальної спрямованості особистості. Оскільки встановлено, що існують достовірні статеві відмінності у емоційних, мотиваційних та темпераментних показниках, припускається різний розподіл типів соціальної поведінки у егоїстично – та альтруїстично-спрямованих осіб різних статей.

Джерела та література :

1. Гришина Н. В. Психология социальных ситуаций / Н. В. Гришина // Вопросы психологии. – 1997. – №. 1. – С. 121-132.
2. Большаков В. Ю. Эволюционная теория поведения / В. Ю. Большаков // СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета. – 2007. – 495 с.
3. Ярошевский М. Г. Павлов и проблема эмоционального поведения / М. Г. Ярошевский, И. Уолтер // Вопросы психологии. – 1995. – №. 6. – 55 с.
4. Лавричева И. Г. Философский взгляд на историческую динамику социальных проявлений эгоизма и альтруизма / И. Г. Лавричева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2010. – №. 123. – С. 74-81.
5. Walker O. Temperament and social solving competence in preschool: influences on academic skills in early elementary school / O. Walker, H. Henderson // Social Development. – 2012. – №. 21. – С. 761-779.
6. Fox N. Behavioral inhibition: linking biology and behavior within a development framework / N. Fox, H. Henderson, P. Marshall // Annual Review of Psychology. – 2005. – Vol. 56. – P. 235-262.
7. Русалов В. М. Теоретические проблемы построения специальной теории индивидуальности человека / В. М. Русалов // Психологический журнал. – 1986. – №. 4. – С. 23-35.
8. Leary T. Interpersonal Diagnosis of Personality / T. Leary // American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation. – 1958. – Vol. 37. – 331 p.

References

1. Grishyna N. V. Psihologia social'nyh situacyj / N. V. Grishyna // Voprosy psihologii. – 1997. – №. 1. – S. 121-132.
2. Bol'shakov V. Ju. Evoljucionnaja teoria povedenija / V. Ju. Bol'shakov // Spb: Izdatjel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta. – 2007. – 495 s.
3. Jaroshevskij M. G. Pavlov I problema emocional'nogo povedenija / M. G. Jaroshevskij, I. Uolter // Voprosy psihologii. – 1995. – №. 6. – 55 s.
4. Lavricheva I. G. Filosofskij vzgljad na istoricheskiju dinamiku social'nyh projavlenij egoizma I al'truizma / I. G. Lavericheva // Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena. – 2010. – №. 123. – S. 74-81.
5. Walker O. Temperament and social solving competence in preschool: influences on academic skills in early elementary school / O. Walker, H. Henderson // Social Development. – 2012. – №. 21. – С. 761-779.
6. Fox N. Behavioral inhibition: linking biology and behavior within a development framework / N. Fox, H. Henderson, P. Marshall // Annual Review of Psychology. – 2005. – Vol. 56. – P. 235-262.
7. Rusalov V. M. Teoreticheskiye problem postroenuja special'noj teoriji individual'nosti cheloveka / V. M. Rusalov // Psihologicheskij zhurnal– 1986. – №. 4. – С. 23-35.
8. Leary T. Interpersonal Diagnosis of Personality / T. Leary // American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation. – 1958. – Vol. 37. – 331 p.

Оксана Раковец, Мария Осып. ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЛЕКСНОГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОПРЕДЕЛЕНИИ СОЦИОТИПА СТУДЕНТОВ. В статье освещаются методологические подходы к определению особенностей социального поведения личности. На основе проведенного комплексного психологического тестирования осуществляется распределение исследуемых студентов согласно их более выраженного эгоистического или альтруистического социотипов. Установлено, что для четкого определения социальной принадлежности личности необходимо применять комплексный психологический подход, основанный как на исследовании индивидуально-типологических характеристик, так и на исследовании психологических особенностей.

Ключевые слова: социальное поведение, социотип, эгоизм, альтруизм, индивидуально-типологические особенности.

Oksana Rakovets, Maria Osyp. FEATURES OF COMPLEX PSYCHOLOGICAL APPROACH USING IN DETERMINING STUDENT'S SOCIAL TYPE. The article deals with the methodological approaches to the definition of features of the individuals' social behavior. The distribution of the studied students is carried out according to their more expressed selfish or altruistic social types. It is based on the complex psychological testing. It is established that in order to define the social identity of an individual, it is necessary to apply a complex psychological approach, which is based on both the study of individual-typological characteristics and the study of psychological peculiarities.

To determine the peculiarities of social behavior of a person it is necessary to apply a comprehensive psychological approach, one methodology is not effective in describing the students' social type. It is also necessary to take into account not only the features of interpersonal relations, but also individual characteristics of the level of egocentrism and social plasticity in the integrated approach of the social orientation determining. We used several methods for the determining social type, but the most effective method for determining the predominant type of social behavior can be considered the method of interpersonal relations by Leary. According to the results of the study, the characteristic type of social behavior was not identified in 9 students, which is 18% of the total/ That indicates the effectiveness of using the complex psychological approach in the investigation of the social orientation of the individual.

Keywords: social behavior, social type, egoism, altruism, individual-typological peculiarities.

Стаття надійшла до редколегії 08.06.2018 р.